

Sosyal Yatırım Paradigmasının Sınırları: Yaşlılıkta Uzun Süreli Bakımın Refah Devletindeki Normatif Konumu

Arř. Gör. Dr. Yelda BEKTAř

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ybektas@nku.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3348-6214

Özet

Bu alışma, sosyal yatırım paradigmasının yaşlılıkta uzun süreli bakımın refah devletlerindeki normatif konumunu nasıl yeniden tanımladığını ve bunun sosyal haklar, toplumsal cinsiyet adaleti ve sosyal eşitlik açısından doğurduğu sonuçları eleştirel bir perspektiften incelemektedir. Yirmi birinci yüzyılda nüfus yaşlanması, yaşam beklentisinin uzaması ve kronik hastalıklarla ilişkili bakım gereksinimlerinin artması, uzun süreli bakımı sosyal politikanın merkezî meselelerinden biri hâline getirmiştir. Buna karşın, 1990'lerden itibaren Avrupa refah devleti reformlarına yön veren sosyal yatırım paradigması, sosyal harcamaları büyük ölçüde gelecekte ekonomik getiri üretme kapasitesi üzerinden değerlendirmiş; erken çocukluk, eğitim, beceri geliştirme ve istihdam politikalarını önceliklendirmiştir. Bu alışma, bu çerçevede uzun süreli bakımın çoğu kez görünmezleştirildiğini ya da yalnızca dolaylı ekonomik yararlar üzerinden meşrulaştırıldığını ileri sürmektedir. Temel sav, sosyal yatırımın insan sermayesi ve üretkenlik merkezli normatif mantığının, yaşlılıkta uzun süreli bakımın hak niteliğini yapısal olarak zayıflattığıdır. Bu durum, bakımın insan hakkı ve sosyal yurttaşlık hakkı olarak tanınmasını sınırlandırmakta; bakım sorumluluğunun aile ve piyasa üzerinden örgütlenmesi yoluyla toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini derinleştirmekte, bakım kaynaklı yoksullaşmayı ve hizmete erişimde sınıfsal farklılaşmayı artırmaktadır. Çalışma, sosyal yatırım literatürünü eleştirel sosyal politika yaklaşımı, feminist bakım ekonomisi ve hak temelli yaşlılık perspektifiyle birlikte değerlendirerek uzun süreli bakımın kurucu bir sosyal hak alanı ve toplumsal dayanışma, demokratik eşitlik ile cinsiyet adaletinin temel kurumsal altyapılarından biri olarak yeniden çerevelemenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sosyal yatırım paradigması, yaşlılık, uzun süreli bakım, bakım ekonomisi, toplumsal cinsiyet
The Limits of the Social Investment Paradigm: Long-Term Care in Old Age Within the Welfare State

Abstract

This study critically examines how the social investment paradigm has redefined the normative position of long-term care in old age within welfare states and the implications of this redefinition for social rights, gender justice, and social equality. In the twenty-first century, population ageing, increasing life expectancy, and the growing demand for care associated with chronic illnesses have made long-term care a central issue in social policy. However, since the 1990s, the social investment paradigm, which has shaped welfare state reforms across Europe, has largely evaluated social spending according to its capacity to generate future economic returns, prioritizing early childhood, education, skills development, and employment policies. This study argues that, within this framework, long-term care has often been marginalized or legitimized only through its indirect economic benefits. Its central argument is that the human capital- and productivity-oriented normative logic of the social investment paradigm structurally weakens the status of long-term care in old age as a social right. As a result, the recognition of care as both a human right and a social citizenship right is constrained, while organizing care responsibilities through families and markets deepens gender inequalities, increases care-related impoverishment, and reinforces class-based inequalities in access to care services. Drawing on the social investment literature, critical social policy, feminist care economics, and a rights-based perspective on ageing, the study argues that long-term care should be reconceptualized as a fundamental social right and as one of the key institutional foundations of social solidarity, democratic equality, and gender justice.

Keywords: Social investment paradigm, ageing, long-term care, care economy, gender

1. Giriş

Yaşlanan nüfus ile refah devleti arasındaki ilişki, çağdaş sosyal politika literatürünün en kritik ve aynı zamanda en tartışmalı alanlarından birini oluşturmaktadır. Ancak bu ilişkinin içeriği tarihsel olarak sabit değildir; aksine, refah devletinin hangi riskleri öncelikli gördüğüne, hangi yaşam evrelerini siyasal olarak daha değerli saydığına ve sosyal hakları hangi normatif ölçütler üzerinden tanımladığına bağlı olarak dönüşmektedir. Refah devletinin klasik kuruluş döneminde öne çıkan temel meselelerden biri, yaşlı bireyleri gelir kaybına karşı güvence altına almak ve sağlık harcamalarının mali yükünü toplumsallaştırarak yaşlılığı piyasa bağımlılığı ile yoksulluk riskinin mutlak belirleyiciliğinden belirli ölçüde uzaklaştırmaktır. Bu doğrultuda kurulan emeklilik sistemleri ile kamusal sağlık hizmetleri, yaşlılık döneminde asgari bir gelir ve bakım güvencesi sağlamayı hedeflemiştir. Bununla birlikte bu dönüşümün tek boyutlu bir politika tercihi olarak değil; sanayileşme, sınıf mücadeleleri, sendikal hareketlerin güç kazanması ve demokratikleşme dinamiklerinin karşılıklı etkileşimi içinde şekillenen çok katmanlı bir tarihsel süreç olarak değerlendirilmesi gerekir (Esping-Andersen, 1990: 22-23; Marshall ve Bottomore, 2006: 32-33; Myles, 1990: 271). Bu anlamda refah devleti, yalnızca sosyal riskleri sonradan telafi eden bir mekanizma değil, aynı zamanda bireylerin yaşamlarını bütünüyle piyasa bağımlılığına terk etmeyen kurumsal bir güvence yapısı olarak ortaya çıkmıştır.

Emeklilik sigortası, sağlık güvencesi ve gelir transferleri bu tarihsel bağlamda yaşlılık riskine karşı geliştirilen temel kurumsal sütunlar olarak şekillenmiştir. Ne var ki yirmi birinci yüzyılda yaşlanma meselesinin içeriği önemli ölçüde değişmiştir. Bugün sorun, yalnızca emeklilik döneminde gelir güvencesinin sağlanması değil, aynı zamanda daha uzun, daha kırılgan ve çoğu durumda işlevsel kısıtlılıkla iç içe geçen bir yaşam evresinde bireyin bakım, destek, güvenlik ve toplumsal aidiyet ihtiyacının hangi kurumsal araçlarla karşılanacağıdır. Bu dönüşüm, demografik yaşlanmanın niceliksel büyüklüğü ile niteliksel sonuçları birlikte düşünüldüğünde daha görünür hâle gelmektedir. Birleşmiş Milletler projeksiyonlarına göre 2021’de 761 milyon olan 65 yaş ve üzeri dünya nüfusunun 2050’de yaklaşık 1,6 milyara ulaşması beklenmektedir; ayrıca 2070’lerin sonlarına doğru 65 yaş ve üzeri küresel nüfusun 2,2 milyara yükselerek 18 yaş altı çocuk nüfusunu aşacağı öngörülmektedir (UN, 2024: 2). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) de yaşlanmanın yalnızca biyolojik bir süreç olarak değil, bakım ihtiyacının, işlevsel sınırlılıkların ve sosyal destek gereksiniminin yoğunlaştığı uzun bir yaşam evresi olarak kavranması gerektiğini vurgulamaktadır (WHO, 2015: 11). Dolayısıyla yaşlanma, refah devletleri açısından yalnızca mali sürdürülebilirlik sorunları doğuran demografik bir baskı değil; aynı zamanda bakımın kamusal sorumluluğu, yaşlı bireyin hak sahipliği ve insan onurunun kurumsal güvenceleri bakımından yeni bir normatif sınav alanı oluşturmaktadır. Ancak bu ikinci boyutun, yani bakımın normatif statüsüne ilişkin sorunun, refah devleti reformu tartışmalarında çoğu zaman geri planda kaldığı görülmektedir. Mali sürdürülebilirlik, emeklilik sistemlerinin reformu ve sağlık harcamalarının kontrolü, yaşlanan toplumlara ilişkin tartışmalarda merkezî bir yer işgal ederken yaşlı bireyin bakım alanındaki hak sahipliği, özerkliği, bağımlılık ilişkileri içindeki konumu ve onurlu yaşam güvencesi çoğu kez ikincil bir mesele olarak ele alınmaktadır.

Bu çalışma, söz konusu ikincilleştirmenin rastlantısal olmadığını; tersine, 1990’lardan itibaren Avrupa refah devleti reformlarına yön veren sosyal yatırım paradigmasının kurucu normatif mantığıyla yakından ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Refah devletinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin öneriler ve ilerleyen dönemde sistematik hale getirilen sosyal yatırım yaklaşımı, sosyal politikayı esasen hazırlayıcı, kapasite geliştirici ve geleceğe dönük getiri üretici bir çerçeve içinde yeniden tanımlamıştır (Giddens, 1998: 52-55; Hemerijck, 2018: 811; Morel ve diğerleri, 2012: 16). Bu yaklaşımda refah devleti, gerçekleşmiş riskleri sonradan telafi edici boyuta da sahip bir mekanizmadan ziyade risklerin etkisini önceden azaltan; insan sermayesine, çocuklara, eğitime, beceri oluşumuna ve istihdama yatırım yapan bir kurumsal düzenek olarak kavramsallaştırılmaktadır (Hemerijck, 2018: 814). Tam da bu nedenle, sosyal yatırım paradigmasının merkezinde yer alan üretkenlik, istihdam ve gelecekteki ekonomik getiri mantığı, yaşlılıkta uzun süreli bakımın normatif statüsünü belirsizleştirmektedir. Uzun süreli bakım, ne erken çocukluk politikalarında olduğu gibi gelecekteki beşerî sermayeyi güçlendiren

doğrudan bir yatırım olarak sunulabilmekte ne de aktif işgücü piyasası politikalarında görüldüğü üzere bireyin kısa vadede istihdama yeniden eklenmesini hedefleyen bir müdahale mantığı içinde kolayca meşrulaştırılabilmektedir. Tüm bunlardan hareketle bakım ya görünmezleştirilmekte ya da ancak başkalarının istihdamını kolaylaştırması, ailelerin bakım yükünü hafifletmesi, sağlık sistemleri üzerindeki baskıyı azaltması veya kamusal maliyetleri ertelemesi gibi dolaylı ekonomik yararlar üzerinden sınırlı biçimde meşrulaştırılmaktadır (Balqis-Ali ve diğerleri, 2024; Holland ve diğerleri, 2014). Oysa böylesi bir araçsal meşruiyet zemini, yaşlılıkta uzun süreli bakımın bir insan hakkı, sosyal yurttaşlık güvencesi ve insan onurunun kurumsal ifadesi olarak tanınmasını zayıflatmaktadır. Başka bir ifadeyle sorun yalnızca bakım hizmetlerinin niceliksel yetersizliği değil; bakımın refah devletinin normatif mimarisi içinde hangi statüye sahip olduğudur.

Bu normatif çerçevenin en az üç önemli sonucu bulunmaktadır. İlk olarak, bakımın bir insan hakkı ve sosyal yurttaşlık hakkı olarak tanınması sektöre uğramaktadır. İkinci olarak, bakım sorumluluğunun aileye ve piyasaya devri toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üretmekte; özellikle kadınların ücretli emek piyasasındaki konumlarını çeşitli biçimlerde aşındırmaktadır. Üçüncü olarak ise bu normatif dışlanma maddi dışlanmayı da beraberinde getirmekte; bakım kaynaklı yoksullaşma, hizmetlere erişimde sınıfsal farklılaşma ve bakımın metalaşması gibi süreçleri derinleştirmektedir. Bu sorunsalı tartışırken çalışma, sosyal yatırım literatürünü eleştirel sosyal politika yaklaşımı, feminist bakım ekonomisi ve hak temelli yaşlılık perspektifiyle birlikte okumaktadır. Yöntem bakımından bu çalışma, nitel ve kuramsal temelli bir literatür incelemesine dayanmaktadır. Çalışmanın amacı istatistiksel genelleme değil, sözü edilen yazınları eleştirel biçimde birbiriyle ilişkilendirerek uzun süreli bakımın normatif statüsüne dair bütünlüklü bir kavramsal çözümleme geliştirmektir. Amaç, uzun süreli bakımı yalnızca gider yaratıcı ya da pasif bir sosyal koruma alanı olarak değil; hem kurucu bir sosyal hak alanı hem de toplumsal dayanışmanın, demokratik eşitliğin ve toplumsal cinsiyet adaletinin kesişiminde yer alan temel bir kurumsal yapı olarak yeniden çerçevelemektir. Bu doğrultuda çalışma, ilk olarak sosyal yatırım paradigmasının kuramsal temellerini ve yapısal sınırlarını analiz etmektedir. Devamında, uzun süreli bakımın refah devletleri içindeki kurumsal ve normatif statüsü ele alınmakta; sonuç bölümünde ise bakım hakkı, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve sosyal altyapı perspektifinden bütüncül bir yeniden çerçeveleme önerisi geliştirilmektedir.

2. Sosyal Yatırım Paradigması: Kuramsal Kökenler, Vaatler ve Yapısal Sınırlar

Sosyal yatırım paradigmasının entelektüel çıkış noktası, savaş sonrası refah devletinin telafi edici mimarisinin değişen ekonomik, toplumsal ve demografik koşullar karşısında açıklayıcı ve koruyucu kapasitesinin zayıfladığı tezine dayanmaktadır. Söz konusu mimari, esasen erkek, yetişkin ve tam zamanlı istihdam edilen işçi modelini varsaymakta; hastalık, işsizlik ve yaşlılık gibi işgücü piyasasından kopuş risklerini ağırlıklı olarak gelir transferleri yoluyla karşılamayı hedeflemekteydi (Daly, 2011: 11-12; Lewis, 1992: 162). Ancak post-endüstriyel kapitalizmin esnek istihdam biçimleri, çift kazananlı hane yapıları, düşük doğurganlık, dijital beceri açıkları ve yeni kırılganlık biçimleri, bu telafi edici düzenin kurumsal sınırlarını görünür kılmış; böylece refah devletinin hangi ilkeler temelinde yeniden tasarlanacağı sorusu sosyal politika tartışmalarının merkezine yerleşmiştir.

Sosyal yatırım perspektifi, kuramsal olgunluğunu Anthony Giddens'in (1998) 'Üçüncü Yol' siyasetiyle sunduğu ideolojik zemin ve Esping-Andersen, Gallie, Hemerijck ve Myles'in (2002) değişen demografik ve ekonomik yapı karşısında refah devletinin yeniden yapılandırılmasına yönelik bilimsel müdahalesiyle kazanmıştır. Bu yaklaşım, refah devletini pasif bir tazmin mekanizmasından ziyade bireyleri yeni sosyal risklere karşı hazırlayan ve beşerî sermaye gelişimini merkeze alan aktif bir yatırım devleti olarak yeniden tanımlamıştır (Hemerijck, 2013; Morel ve diğerleri, 2012). Söz konusu yaklaşımın özü üç tamamlayıcı politika işlevi üzerinden formüle edilmektedir: Beşerî sermaye birikimini güçlendiren stok politikaları, yaşam seyri ile aile-iş ilişkisi içindeki geçişleri kolaylaştıran akış politikaları ve gelir güvencesi ile kapsayıcılığı koruyan tampon politikaları (Hemerijck, 2018: 814). Erken çocukluk eğitimi ve bakımı, eğitime erişim, mesleki eğitim, aktif işgücü piyasası programları ve kadınların istihdamını destekleyen

hizmetler, bu çerçevede sosyal yatırımın başlıca araçları olarak öne çıkmaktadır (Hemerijck, 2018: 817). Dolayısıyla sosyal yatırım, sosyal politikayı yalnızca gerçekleşmiş riskleri tazmin eden bir alan olarak değil, bireylerin gelecekteki kapasite ve katılım imkânlarını önceden güçlendiren bir kurumsal mantık olarak yeniden tanımlamaktadır. Bu paradigmayı neoliberal refah devleti anlayışından ayıran temel nokta, sosyal harcamaların salt tüketim değil, gelecekte üretkenlik, istihdam ve vergi geliri artışı yaratabilecek birer yatırım olarak kavramsallaştırılmasıdır (Morel ve diğerleri, 2012: 266). Söz konusu ayırım hem analitik hem de siyasal düzeyde belirleyicidir. Analitik düzeyde, sosyal harcamaları dönemsel maliyetler yerine uzun vadeli toplumsal getiriler üzerinden değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Siyasal düzeyde ise “yatırım” dili, piyasa rasyonallitesi ile sosyal eşitlik iddiasını aynı çerçevede birleştirerek reform koalisyonlarının kurulmasını kolaylaştırmaktadır. Paradigmanın savunucuları da bu nedenle sosyal yatırımın klasik refah devletini ortadan kaldırmadığını, tersine onu bilgi ekonomisinin ve demografik dönüşümün gerekliliklerine uyarladığını ileri sürmektedir (Hemerijck, 2018: 813; Morel ve diğerleri, 2012: 14). Nitekim çocuk yoksulluğuyla mücadele, kadın istihdamının desteklenmesi ve eğitime erişimin genişletilmesi gibi alanlarda sosyal yatırım yaklaşımının kayda değer katkılar sağladığı inkâr edilemez. Bununla birlikte eleştirel literatür, sosyal yatırım paradigmasının normatif ve dağıtımsal sınırlarını güçlü biçimde ortaya koymuştur. Büyüme ve istihdam yaratma kapasitesine rağmen sosyal yatırım devletinin yoksulluğu azaltma performansı sınırlı kalabilmektedir; zira işsiz haneler, düşük ücretliler ve çoklu dezavantaj taşıyan gruplar bu büyümeden eşit biçimde yararlanamamaktadır (Cantillon ve Van Lancker, 2013: 554). Benzer biçimde kırılgan grupların korunması, sosyal eşitsizliklerin azaltılması ve bakım gibi piyasa dışı alanların tanınması bakımından da paradigmanın önemli açıklar içerdiği görülmektedir (Nolan, 2013: 459). Bu eleştiriler, aynı zamanda sosyal yatırım programlarından ağırlıklı olarak orta sınıfların yararlanması ve en dezavantajlı kesimlerin görece dışarıda kalması biçiminde tezahür eden Matthew Etkisi tartışmasını da kapsamaktadır (Cantillon, 2011: 439; Cantillon ve Van Lancker, 2013: 555; Garritzmman ve diğerleri, 2025: 586). Beceri yaratımı, beceri koruma ve beceri mobilizasyonu eksenlerinde geliştirilen ayırım sosyal yatırım kategorisinin içsel çeşitliliğini göstermesi bakımından önemlidir; ancak bu çeşitlilik de paradigmanın işgücü piyasası katılımını temel referans noktası hâline getiren kurucu yönelimini ortadan kaldırmamaktadır (Garritzmman ve diğerleri, 2025: 588).

Toplumsal cinsiyet boyutundan yöneltilen eleştiriler ise bu yapısal sınırları daha da görünür kılmaktadır. Sosyal yatırım yaklaşımı, kadınların istihdama katılımını destekler görünürken bakım işinin kim tarafından, hangi kurumsal düzeneklerle ve ne ölçüde kamusal sorumluluk altında üstlenileceği sorusunu çoğu zaman ikincilleştirmektedir (Saraceno, 2017: 59-60). Bu durum kadınların işgücü piyasasına katılımında kayda değer bir dönüşüm yaşanmış olsa da bakım sorumluluğunun toplumsal ve kurumsal yeniden dağıtımının aynı ölçüde gerçekleşmemesine yol açmaktadır. Sosyal yatırım paradigmasının bu içsel çelişkisi ve uzun süreli bakım üzerindeki toplumsal cinsiyet etkileri aşağıda daha ayrıntılı ele alınmaktadır.

3. Uzun Süreli Bakımın Refah Devletlerinde Kurumsal Konumu

Uzun süreli bakım, bireyin banyo yapma, giyinme, beslenme, hareket etme ve hane idamesi gibi gündelik yaşam etkinliklerini kendi başına sürdüremediği durumlarda ihtiyaç duyduğu sürekli ya da düzenli desteği ifade etmektedir (Katz ve diğerleri, 1963: 915). Ancak bu destek yalnızca kişisel bakım hizmetleriyle sınırlı değildir; sosyal etkileşim, psikososyal destek, rehabilitasyon, gözetim ve kurumsal bakım düzenlemelerini de içeren çok katmanlı bir alanı kapsamaktadır (Lista ve diğerleri, 2025: 2). Bu bağlamda uzun süreli bakım, sağlık hizmetleri ile sosyal hizmetlerin kesişiminde yer alan; fakat bunların hiçbirine bütünüyle indirgenemeyen melez bir refah alanıdır. Bu melez nitelik, uzun süreli bakımın hem politika tasarımı hem finansman hem de hak sahipliği bakımından diğer sosyal politika alanlarından farklı ve daha karmaşık bir kurumsal statüye sahip olmasına yol açmaktadır. Uzun süreli bakımın refah devletleri içindeki tarihsel gelişimi de bu nedenle parçalı ve gecikmeli olmuştur (Drozdak ve diğerleri, 2013; European Commission, 2021). Emeklilik ve sağlık sistemleri erken dönemde görece açık bir anayasal ve kurumsal zemine kavuşmuşken bakım büyük ölçüde aile sorumluluğunun ve daha somut

olarak kadın emeğinin doğal uzantısı olarak görülmüştür (Akkan, 2017: 3; Atasü-Topçuoğlu, 2022: 8; Gökbayrak, 2009: 59). Bu tarihsel örüntünün arka planında yalnızca ataerkil aile ideolojisi değil, aynı zamanda sosyal politikanın erkek-ekmek kazanan modelini merkezileştiren kurumsal tasarımı da yer almaktadır (Daly, 2005). Sosyal bakım kavramsallaştırması, bu çok katmanlı yapıyı görünür kılmak bakımından özellikle önemlidir; zira bakımın devlet, piyasa, aile ve gönüllü sektör arasındaki ilişkiler içinde örgütlenen bir faaliyet ve bir toplumsal ilişki alanı olduğunu göstermektedir (Daly ve Lewis, 2000: 281). Bu perspektif, bakımın yalnızca bireysel bir ihtiyaç ya da teknik bir hizmet paketi olarak değil, refah devletinin dağıtımsal mantığını, toplumsal cinsiyet rejimini ve kamusal sorumluluk anlayışını yansıtan kurumsal bir alan olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Nitekim bazı refah devletleri, uzun süreli bakımı sosyal sigorta sistemi içinde kurumsallaştırarak bu alandaki kamusal sorumluluğu daha görünür hâle getirmiştir. Almanya'nın 1995'te, Japonya'nın 2000'de ve Güney Kore'nin 2008'de bağımsız uzun süreli bakım sigortası sistemleri kurmuş olması, bakım ihtiyacının bireysel talihsizlikten ziyade toplumsal olarak paylaşılması gereken bir yaşam riski olarak tanımlanması bakımından önem taşımaktadır (Rhee ve diğerleri, 2015: 1328).

Almanya'da zorunlu sosyal sigorta biçiminde örgütlenen model, bakımı hem tanımlayan hem de onun mali yükünü toplumsal düzeyde dağıtan bir güvence mekanizması olarak işlev görmektedir (Hekimler, 2015: 54). Japonya örneği ise demografik yaşlanmanın etkilerini erken dönemde dikkate alarak, bakım hizmetlerinin kurumsal erişimini genişletmeyi ve özellikle aile içi bakım yükünü, dolayısıyla kadınların omuzlarındaki görünmeyen emeği hafifletmeyi hedeflemiştir (Ikegami, 2019: 462). Bununla birlikte, söz konusu örnekler uzun süreli bakımın kurumsallaşmasının, onun normatif statüsünü kendiliğinden ve tam anlamıyla hak düzeyine yükseltmeye yetmediğini de göstermektedir. Bu sınır, özellikle reform ve gerileme örneklerinde daha açık biçimde görünür olmaktadır. Örneğin Hollanda refah devletine ilişkin bir çalışma, Avrupa'nın en kapsamlı ve en evrensel uzun süreli bakım sigortası rejimlerinden birine sahip olan bir ülkede dahi bakımın normatif konumunun ne kadar kırılgan olabileceğini göstermektedir (Goijaerts, 2022). Hollanda'da 1960'ların sonunda kurulan AWBZ (Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten/ Olağanüstü Sağlık Giderleri Genel Yasası) sistemi, uzun süreli bakımı güçlü bir kamusal güvence alanı olarak kurmuş; ancak 2015 reformları ile yaşlı bakımı alanında önemli bir daralma yaşanmıştır (Goijaerts, 2022: 1404). Maliyet kontrolü gerekçesiyle gerçekleştirilen bu dönüşüm, bakım sorumluluğunu yeniden ailelere, fiilen ise çoğu durumda kadınlara yöneltmiş; buna eşzamanlı olarak piyasalaşmayı ve kendi kendine yetme normunu güçlendirmiştir (Maarse ve Jeurissen, 2016: 242-243). Benzer biçimde uzun süreli bakım alanında mali sürdürülebilirlik amacıyla gerçekleştirilen reformların, bakım hizmetlerinde koordinasyon ve erişimi güçlendirmek yerine yerel aktörleri bakım maliyetlerini merkezi sisteme aktarmaya yöneltten yapısal teşvikler üretebildiğini göstermektedir (Alders ve Schut, 2022: 47). Araştırmacılara göre bu durum, bakım hizmetlerinin parçalanmasına, önleyici ve destekleyici hizmetlerin zayıflamasına ve bakımın hak temelli kamusal bir sorumluluk olmasından ziyade maliyet yönetimi ekseninde yeniden şekillenmesine yol açabilmektedir (Alders ve Schut, 2022: 48-49).

Uzun süreli bakımın normatif kırılganlığı, yalnızca kurumsal tasarımda değil, mali sonuçlarda ve hizmete erişim örüntülerinde de somutlaşmaktadır. OECD raporları, bakım maliyetlerinin birçok ülkede yaşlı bireyler ve haneler üzerinde yoksullaştırıcı etkiler doğurduğunu ortaya koymaktadır (OECD, 2024). Özellikle cepten yapılan ödemelerin yüksekliği ve ağır bakım ihtiyacı bulunan yaşlıların kamu desteğine rağmen yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalması, bakımın kamusal bir hak alanı olmaktan uzaklaşarak giderek daha fazla bireysel ödeme kapasitesine bağlı bir risk alanına dönüştüğünü göstermektedir (OECD, 2024: 10). Bu durum, hak sahipliğinin belirsizliği, hizmetlere coğrafi ve sınıfsal erişim eşitsizlikleri ve bakımın artan ölçüde metalaşması birlikte düşünüldüğünde, uzun süreli bakımın refah devletleri içinde tam anlamıyla kurucu bir sosyal hak statüsüne kavuşmadığını göstermektedir. Van Hooren ve Ledoux'nun (2023) Fransa ve Hollanda'yı karşılaştıran çalışması, bu dönüşümün daha geniş politik ekonomi bağlamını görünür kılmaktadır. Söz konusu çalışma, uzun süreli bakım reformlarını belirleyen temel dinamiğin yalnızca sosyal yatırım söylemi olmadığını; piyasalaşma, maliyet kısıtlama

ve hizmetlerin parçalanmasıyla ilerleyen neoliberal yeniden yapılanma süreçlerinin belirleyici rol oynadığını göstermektedir (Van Hooren ve Ledoux, 2023: 212). Bu saptama önemlidir; çünkü uzun süreli bakımın ikincilleşmesi, yalnızca sosyal yatırım paradigmasının doğrudan bir tercihi olarak değil, sosyal yatırım söylemi ile neoliberal kemer sıkma ve piyasalaştırma mantığının üst üste binmesi sonucunda derinleşen bir süreç olarak kavranmalıdır. Dolayısıyla uzun süreli bakımın refah devletleri içindeki kurumsal ve normatif konumu, yalnızca bakım sistemlerinin kapsamına bakılarak değil; kamusal sorumluluğun sınırları, hak sahipliğinin derecesi, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünün yeniden üretimi ve maliyetin kimler tarafından üstlenildiği soruları birlikte değerlendirilerek analiz edilmelidir.

4. Uzun Süreli Bakımın Normatif Konumu: Haklar, Sosyal Yatırım ve Toplumsal Cinsiyet

Uzun süreli bakımın refah devletleri içindeki normatif konumunda asıl mesele, bakım ihtiyacının sosyal politikanın meşru koruma alanı içinde hangi statüyle tanındığı; yaşlı bireyin kamusal düzen içinde nasıl bir özne olarak kurulduğu; bağımlılık, kırılabilirlik ve bakım gereksiniminin yurttaşlığın sınırlarında mı, yoksa bizzat onun kurucu öğeleri arasında mı düşünüldüğüdür. Bu nedenle uzun süreli bakım tartışması, hizmet organizasyonundan çok daha fazlasını ifade eder. Sosyal hakların kapsamını, insan onurunun kamusal güvencelerini ve toplumsal yeniden üretimin hangi ilkelere göre bölüştürüldüğünü açığa çıkarır. Bu bölümde tartışma ayrı fakat birbirini tamamlayan üç temel düzlemde ilerlemektedir. İlk olarak, uzun süreli bakımın normatif zeminini açıklığa kavuşturmak gerekir. Bakım, yaşlı bireyin bedensel bütünlüğü, özerkliği, mahremiyeti ve toplumsal aidiyetini güvence altına alan kurucu bir sosyal hak alanıdır. İkincisi, tam da bu hak temelli zemin nedeniyle uzun süreli bakım ile sosyal yatırım paradigmasının üretkenlik ve beşerî sermaye merkezli meşruiyet dili arasında ortaya çıkan yapısal uyumsuzluktur. Üçüncüsü ise bu normatif uyumsuzluğun en somut sonuçlarının bakım emeğinin örgütlenmesinde ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretiminde ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet meselesi, hak tartışmasına dışsal bir ek değil; bakımın kamusal olarak eksik tanınmasının en görünür toplumsal sonucudur.

4.1. Bakımın Hak Temelli Zemini: Sosyal Yurttaşlık, İnsan Onuru ve Özerklik

Uzun süreli bakımın normatif statüsünü tartışmaya başlamanın en uygun yolu, onu hak temelli bir çerçeve içinde düşünmektir. Hak temelli yaklaşım, yaşlı bireyi yalnızca yardım ya da merhamet nesnesi olarak değil, talepte bulunabilen ve kamusal yükümlülük doğuran bir hak öznesi olarak kavrar. Bu yaklaşımın ayırt edici yönü, bakım ihtiyacını bütçeye bağlı bir sosyal yardım konusu olmaktan çıkarıp insan onuruna uygun yaşamın kurumsal güvencelerinden biri olarak değerlendirmesidir. Böyle bakıldığında uzun süreli bakım, refah devletinin ikincil ve tali bir faaliyet alanı değil; sosyal yurttaşlığın gündelik hayatta somutlaştığı temel kurumsal biçimlerden biridir. Bu çerçevede uzun süreli bakımın önemi, yalnızca yaşlı bireyin fiziksel gereksinimlerinin karşılanmasında yatmaz. Bakım, bireyin gündelik yaşam etkinliklerini sürdürebilmesini, kendi yaşamı hakkında mümkün olduğunca karar verebilmesini, başkalarıyla ilişki içinde kalmasını ve bedensel kırılabilirliğin toplumsal dışlanmaya dönüşmemesini sağlar. Başka bir ifadeyle, bakım hakkı yalnızca destek alma hakkı değildir; aynı zamanda özerkliğin desteklenmesi, mahremiyetin korunması, karar süreçlerine katılımın sürdürülmesi ve toplumsal ilişkiler ağının kopmaması anlamına gelir. Bu nedenle uzun süreli bakım ihtiyacı ortaya çıktığında mesele, yalnızca teknik hizmet sunumu değil, yaşlı bireyin eşit yurttaşlık statüsünün korunup korunmadığıdır. Birleşmiş Milletler'in 1991 tarihli Yaşlılar İlkeleri bu normatif zemini açık biçimde görünür kılmaktadır. Söz konusu ilkeler yaşlı bireyler için bağımsızlık, katılım, bakım, kendini gerçekleştirme ve itibar başlıkları altında birbirine bağlı bir haklar bütünü tanımlar (UN, 1991: 161-162). Bu ilkelerin uzun süreli bakım açısından anlamı son derece açıktır. Bağımsızlık ilkesi, yaşlı bireyin yalnızca hayatta tutulmasını değil, mümkün olduğunca kendi tercihleri doğrultusunda yaşayabilmesini gerektirir. Katılım ilkesi, bakım ihtiyacının yaşlı bireyi toplumsal ilişkilerden ve karar mekanizmalarından dışlamaması gerektiğini hatırlatır. Bakım ilkesi, erişilebilir, kaliteli ve insana yakışır hizmetleri kamusal sorumluluk alanına yerleştirir. İtibar ilkesi ise yaşlı bireyin ekonomik üretkenliğinden bağımsız olarak değer

taşıdığını açık biçimde ortaya koyar. Böylece bakım hakkı, bedensel destek ile insan onuru arasında kurulan sıkı bağı kurumsal düzeyde görünür hâle getirir.

Hak temelli perspektifin bu noktada yaptığı en önemli müdahale, bağımlılığı yurttaşlığa aykırı bir durum olarak değil, tam tersine sosyal yurttaşlığın neden gerekli olduğunu gösteren bir insanlık hâli olarak kavramasıdır. Yaşlılıkta ortaya çıkan bakım gereksinimi, bireyin kamusal değerini azaltan bir eksiklik değil; kamusal dayanışmanın niçin kurumsal güvenceye ihtiyaç duyduğunu açığa çıkaran bir durumdur. Bu nedenle uzun süreli bakımın normatif anlamı, yalnızca bakım verilen kişi ile ilgili değil, refah devletinin insanı hangi ölçütlerle değerli saydığıyla da ilgilidir. Eğer bir toplumda sosyal haklar sadece piyasaya katılımı sürdürebilenler için güçlü; kırılanlık ve bağımlılık durumlarında zayıf ise burada sorun yalnızca hizmet arzı eksikliği değildir; daha derin düzeyde yurttaşlığın koşullu kurulması söz konusudur. Bakım etiği literatürü de bu tespiti güçlendirmektedir. Bakım, yalnızca özel alana ait duygusal bir faaliyet değil, demokratik toplumun sürekliliği açısından kurucu bir kamusal sorumluluktur (Tronto, 1998: 16-17; 2013: 139). Bu nedenle bakım ihtiyacının aile içinde sessizce çözüleceği varsayımı hem bakım alanın haklarını hem de bakım verenin emeğini görünmezleştiren bir etki yaratır. Uzun süreli bakımın hak temelli zemini bu noktada belirginleşir: Yaşlı birey, yardım bekleyen pasif bir alıcı değil; desteklenmiş bağımsız yaşam, saygı, mahremiyet ve toplumsal katılım talep edebilen bir yurttaşdır. Bu açıdan bakıldığında, bakımın hak olarak tanınması ile sosyal yatırım paradigmasının üretkenlik merkezli meşruiyet dili arasındaki ilişki zorunlu olarak sorgulanmalıdır; zira bakımın hak olarak tanındığı yerde geçerlilik ölçütü gelecekteki ekonomik getiri değil, bugünkü onurlu yaşamın kamusal güvencesidir.

4.2. Sosyal Yatırım Paradigması ile Normatif Uyuşmazlık: Üretkenlik, Araçsalılık ve Koşullu Tanınma

Uzun süreli bakım ile sosyal yatırım paradigması arasındaki temel gerilim, her iki yaklaşımın sosyal politikanın meşruiyetini farklı normatif ilkeler üzerinden kurmasından kaynaklanmaktadır. Hak temelli yaklaşım bakımın değerini ihtiyaç, insan onuru ve eşit yurttaşlık temelinde savunurken; sosyal yatırım paradigması sosyal harcamaları çoğu zaman gelecekteki üretkenlik, istihdam ve beşerî sermaye birikimine katkısı üzerinden anlamlandırdığını belirtmiştik. Bu nedenle sosyal yatırım perspektifi bakım alanını bütünüyle reddetmese bile onu kendi merkezî meşruiyet diline yerleştirmekte zorlanmaktadır. Sorun basitçe bakımın gözden kaçması değildir; daha derin düzeyde, bakımın hangi tür kamusal harcamaların yatırım sayılacağına ilişkin hiyerarşik sınıflandırmada daha zayıf bir konuma itilmesidir. Bu normatif uyuşmazlık özellikle uzun süreli bakımın çoğu kez dolaylı yararlar üzerinden savunulmasında görünür hâle gelir. Bakım hizmetleri, aile bireylerinin işgücü piyasasına katılımını kolaylaştırdığı, gereksiz hastane yatışlarını azalttığı, sağlık sistemleri üzerindeki baskıyı hafiflettiği ya da bakım sektöründe istihdam yarattığı ölçüde meşru ve rasyonel görülmektedir. Kuşkusuz bu etkiler önemsiz değildir; tersine, kamusal bakım sistemlerinin sosyal ve ekonomik yararları bakımından dikkate değerdir. Ne var ki uzun süreli bakım yalnızca bu dolaylı etkiler üzerinden savunulduğunda, bakım alan yaşlı birey gerekçelendirme zincirinin merkezinden çıkarılmış olur. Bakımın meşruiyeti, yaşlı bireyin onurlu yaşam hakkından değil, başkalarına sağladığı faydadan türetilmiş olur. Böyle bir çerçeve, bakımın hak niteliğini zayıflatmakta; onu kendi başına kamusal bir yükümlülük olmaktan çok başka hedeflere hizmet ettiği ölçüde değerli görülen ikincil bir düzenleme alanına dönüştürmektedir. Böyle bir bağlam içerisinde sosyal yatırım paradigmasının yaşam döngüsüne ilişkin hiyerarşik mantığı belirginleşmektedir. Paradigma, çocukluk, eğitim, beceri gelişimi ve istihdam geçişleri gibi alanları gelecekteki ekonomik getirileri nedeniyle merkezileştirirken, yaşlılığı çoğu zaman üretkenlik eksenli siyasal rasyonalitenin sınırında kavrar. Stok, akış ve tampon politikalar ayrımı refah devletini yalnızca sonradan telafi eden bir mekanizma olmaktan çıkaran önemli bir açılım sunmakla birlikte bu modelin fiilî ağırlık merkezi yine de kapasite inşası ve emek piyasasıyla bağlantılı yaşam evreleri üzerinde yoğunlaşmaktadır (Hemerijck, 2018: 810). Yaşlılıkta uzun süreli bakım ihtiyacı ise bu üretkenlik merkezli kodlamaya direnç gösteren bir sosyal alan oluşturur; çünkü burada mesele gelecekteki beceri yatırımından çok bugünkü yaşamın desteklenmesi ve kırılanlığın onurlu biçimde karşılanmasıdır.

Normatif uyumsuzluğun bir başka boyutu, yaşlılığın aktif yaşlanma söylemi aracılığıyla sosyal yatırım diline dâhil edilmeye çalışılmasında görülmektedir. Aktif yaşlanma yaklaşımı, yaşlı bireylerin çalışma yaşamında kalması, gönüllü faaliyetlerde bulunması, sosyal katılımını sürdürmesi ve sağlıklı yaşlanma kapasitesini koruması gibi hedefler bakımından önemli açılımlar sağlayabilir (Foster ve Walker, 2021). Ancak bu söylem, yaşlı bireyin toplumsal değerini çoğu zaman katılım, performans ve etkinlik kapasitesi üzerinden yeniden tanımladığı ölçüde sınırlayıcıdır. Yaşlı birey, ancak aktif kaldığı ve katkıda bulunduğu sürece tanınmaya değer bir özne olarak kurgulandığında hak temelli yaklaşımın savunduğu koşulsuz itibar ilkesi zayıflamaya başlar. Bu noktada Nancy Fraser'ın toplumsal yeniden üretim krizi kavramsallaştırması güçlü bir açıklama sunmaktadır. Buna göre kapitalist birikim rejimleri, toplumsal yaşamın devamı için zorunlu olan bakım ve yeniden üretim süreçlerine bağımlıdır; ancak aynı zamanda bu alanları sistematik biçimde ikincilleştirme ve aşındırma eğilimi taşır (Fraser, 2016: 99). Uzun süreli bakımın sosyal yatırım paradigması içindeki belirsiz konumu da benzer bir gerilime işaret eder. Refah devleti, kadın istihdamını, beceri oluşumunu ve yaşam boyu katılımı güçlendirmek ister; fakat bunu mümkün kılan bakım ilişkilerini ve özellikle yaşlılıkta yoğunlaşan bakım ihtiyacını aynı açıklıkla merkezileştirmez. Böylece bakım, toplumsal düzen için vazgeçilmez olduğu hâlde, normatif meşruiyet hiyerarşisinde ikincil bir alana itilir. Bu durum yalnızca kuramsal bir tutarsızlık yaratmaz; aynı zamanda kamusal sorumluluğun nasıl dağıtılacağını belirleyen siyasal sonuçlar üretir. Uzun süreli bakımın güçlü ve koşulsuz bir hak alanı olarak tanınmadığı yerde, bakım sorumluluğu kolaylıkla ailelere, piyasalara ve bireysel ödeme kapasitesine aktarılır. Dolayısıyla sosyal yatırım paradigması ile bakım hakkı arasındaki gerilim, en somut biçimini bu sorumluluk kaymasında bulur. Normatif uyumsuzluk, kuramsal düzeyde başlayıp kurumsal düzeyde aileleşme, piyasalaşma ve eşitsiz erişim biçimlerinde somutlaşır.

4.3. Toplumsal Cinsiyet Temelli Sonuçlar: Bakım Emegi, Aileleşme ve Eşitsizlik

Uzun süreli bakımın hak temelli olarak eksik tanınmasının en belirgin sonuçlarından biri de bakım sorumluluğunun aile ve piyasa arasında cinsiyet temelli biçimlerde yeniden dağıtılmasıdır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet meselesi, bakım tartışmasına sonradan eklenen ikincil bir tema değil; tam tersine bakımın normatif statüsünün toplumsal sonuçlarını görünür kılan temel analiz düzlemlerinden biridir. Refah devletinin bakım alanındaki geri çekilişi ya da sınırlı kurumsallaşması, bakımın ortadan kalkması anlamına gelmez; yalnızca bu emeğin daha görünmez, daha eşitsiz ve daha güvencesiz biçimlerde örgütlenmesine yol açar. Bu faaliyetin kamusal olarak yeterince üstlenilmediği durumda ise fiili bakım yükü çoğu zaman kadınların omuzlarına kaymaktadır. Kız çocukları, eşler, gelinler ve diğer kadın akrabalar, yaşlı bakımının doğal sağlayıcıları olarak varsayılmakta (Akkan, 2017: 2-3); böylece bakım emeği, ailevi sevgi ve sorumluluk dili içinde görünmezleştirilmektedir. Oysa burada doğal olan hiçbir şey yoktur. Söz konusu düzenleme, kamusal kurumların eksikliğinin hane içine ve özellikle kadın emeğine transfer edilmesidir. Bu nedenle bakımın aileleşmesi, yalnızca kültürel bir norm değil, son derece maddi sonuçlar doğuran siyasal bir tercihtir. Esping-Andersen'in tamamlanmamış devrim tezi (Esping-Andersen, 2009) ile sosyal yatırım eleştirileri bu noktada birlikte okunmalıdır. Kadınların işgücü piyasasına katılımı arttıkça ve çocuk bakım hizmetleri belirli ölçülerde kamusallaştıkça toplumsal cinsiyet eşitliğinin ilerlediği izlenimi doğmaktadır. Ne var ki yaşlılıkta uzun süreli bakım yükü aynı ölçüde kamusal olarak üstlenilmediğinde bu ilerleme kırılgan ve kısmi kalmaktadır. Kadınlar bir yandan ücretli emek piyasasında aktif özne olmaya davet edilirken diğer yandan yaşlı ebeveyn ya da eş bakımının birincil taşıyıcısı olma beklentisiyle karşı karşıya bırakılmaktadır. Böylece sosyal yatırım paradigması, kadın istihdamını destekleyen görünümü ile yaşlı bakımını yeterince kamusallaştırmayan kurumsal pratiği arasında yapısal bir çelişki üretmektedir. Sorun da burada, yani eşitlik vadinin bakım rejimiyle desteklenmediği noktada ortaya çıkmaktadır. Bu çelişki yalnızca ücretsiz aile içi emekle sınırlı değildir. Uzun süreli bakım sektörünün profesyonel ayağı da büyük ölçüde kadınlaşmış, düşük ücretli ve görece düşük statülü emek biçimleri üzerine kuruludur (Pan American Health Organization ve ILO, 2026). Bakım emeğinin değersizleştirilmesi, toplumsal refah için vazgeçilmez olan bu emeğin piyasa tarafından sistematik biçimde eksik ödüllendirildiğini göstermektedir (Folbre, 2001: 98-99). Bakım hizmetlerinin yoğun biçimde piyasalaştığı ya da maliyet baskısı altında örgütlendiği rejimlerde bu

değersizleşme daha da derinleşmektedir. Personel yetersizliği, düşük ücret, duygusal tükenme, yüksek işgücü devri ve sınırlı mesleki itibar, bakım hizmetinin niteliğini de doğrudan etkilemektedir. Sonuçta bakım hakkı ile bakım emeğinin değeri birbirinden koparılamaz hâle gelir: bakım veren emeğin güvencesizleştirildiği bir sistemde, bakım alanın haklarının tam anlamıyla korunması da giderek güçleşir.

Toplumsal cinsiyet temelli sonuçların bir diğer boyutu, bakım sorumluluğunun yaşam döngüsü boyunca birikimli eşitsizlikler üretmesidir. Bakım yükü nedeniyle çalışma saatlerini azaltan, işten ayrılan ya da kariyer fırsatlarını erteleyen kadınlar kısa vadede gelir kaybı; uzun vadede ise daha düşük emeklilik hakları, sınırlı sosyal güvence ve artan yoksulluk riskiyle karşılaşmaktadır (ILO, 2024). Bu nedenle yaşlılıkta bakım alanındaki eşitsizlikler, yalnızca bakım veren kadınların bugünkü yaşamını değil, onların gelecekteki yaşlılık koşullarını da biçimlendirmektedir. Daha açık söylersek, bakım rejimlerinin toplumsal cinsiyet körü örgütlenmesi, kadınları hem bugünün ücretsiz bakım sağlayıcıları hem de yarının daha kırılgan yaşlıları hâline getirebilmektedir. Bu birikimli etki, bakım meselesinin neden yalnızca yaşlılık politikası değil aynı zamanda yaşam boyu eşitlik politikası olarak da ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Uzun süreli bakımın yetersiz kamusallaşması, küresel bakım zincirleri üzerinden sınıfsal ve ulusötesi eşitsizlikleri de derinleştirmektedir. Avrupa’da ve başka pek çok bölgede bakım açığının giderek artan ölçüde göçmen kadın emeğiyle kapatılması, bakımın yalnızca hane içinde değil, küresel ölçekte de eşitsiz biçimde bölüştürüldüğünü göstermektedir (Williams, 2010: 386). Böylece bir ülkede kamusal olarak çözülmeyen bakım sorunu, başka coğrafyalardan gelen daha düşük ücretli kadın emeğine devredilmekte; bu da toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sadece yerel ölçekte değil, küresel emek hiyerarşileri içinde de yeniden üretmektedir (Van Hooren, 2012: 138). Bu durum, uzun süreli bakımın normatif statüsünün neden yalnızca sosyal yardım, aile politikası ya da istihdam meselesi olarak değil; daha geniş bir adalet sorunu olarak kavranması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bütün bu nedenlerle toplumsal cinsiyet boyutu, sosyal yatırım paradigması ile uzun süreli bakım arasındaki gerilimin tali değil, kurucu sonucudur. Uzun süreli bakım güçlü bir hak alanı olarak tanınmadığında bakım ihtiyacı toplumsal olarak ortadan kalkmamakta; yalnızca ücretsiz kadın emeği, düşük ücretli profesyonel emek ve artan hane maliyetleri arasında yeniden bölüştürülmektedir. Refah devletinin bakım alanındaki demokratik niteliği bu nedenle yalnızca yaşlı bireye hangi hizmetin sunulduğuyla değil; bu hizmetin kimlerin emeği, hangi kurumsal sorumluluklar ve hangi eşitlik ilkeleri üzerinden mümkün kılındığıyla ölçülmelidir.

5. Uzun Süreli Bakımı Yeniden Düşünmek: Sosyal Altyapı, Kamusal Yatırım ve Hak Temelli Sentez

Sosyal yatırım paradigmasına yöneltilen eleştiriler, uzun süreli bakımın yatırım diliyle hiçbir biçimde ilişkilendirilemeyeceği anlamına gelmez. Tersine, güncel literatür bakımı bir sosyal altyapı alanı olarak düşünmenin güçlü analitik ve politik imkânlar sunduğunu göstermektedir. Kavramsal olarak altyapı, tek bir aktörün ya da bireysel tercihin değil toplumsal sistemin bütünü için kurucu ve destekleyici bir işlev gören yapıları ifade eder. Elektrik şebekesi, ulaşım sistemi, eğitim altyapısı gibi alanlar nasıl bireylerin değil toplumların işleyişini mümkün kılıyorsa, bakım altyapısı da toplumsal yeniden üretimi ve dolayısıyla ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamın devamlılığını güvence altına almaktadır.

OECD 2020 ve 2024 yıllarındaki raporlarında, güçlü bir bakım sisteminin beraberinde getirdiği gereksiz hastane yatışlarını azaltma, sağlık sistemlerinin akut kapasitesini koruma, bakım kaynaklı yoksullaşmayı önleme, istihdam yaratma, toplumsal dışlanmayı azaltma gibi çok katmanlı toplumsal etki belgelenmektedir (Martinez-Lacoba ve diğerleri, 2021). “The Care Dividend” adıyla anılan analitik çerçeve, uzun süreli bakım yatırımlarının yarattığı çarpan etkilerini ekonometrik biçimde modellemekte ve bakım hizmetlerine yapılan her bir birim kamusal harcamanın, istihdam ve gelir etkisi açısından altyapıya ya da imalat sektörüne yapılan yatırımlarla kıyaslanabilir getiriler sağlayabildiğini göstermektedir (ITUC, 2022; Cylus ve diğerleri, 2025). Ancak bu noktada kritik bir ayrımı kesinlikle korumak gerekmektedir: Bakımı yatırım olarak görmek ile bakımı yalnızca yatırım getirisi üzerinden

meşrulaştırmak aynı şey değildir. İlki, kamusal bakım kapasitesinin toplumsal yeniden üretim açısından taşıdığı önemi görünür kılabılır ve daha fazla kaynak tahsisini haklı kılabılır. İkincisi ise bakım hakkını ekonomik faydanın bir koşuluna indirgeyebilir; bu ise ekonomik getirisi zayıf olduğu düşünülen durumlarda ya da gruplarda bakım hakkını riske atacak bir mantığı pekiştirme tehlikesi taşır. Bu nedenle en savunulabilir çerçeve, hak temelli yaklaşım ile sosyal altyapı perspektifinin bütünleşik bir sentezini sunmaktır.

Böyle bir sentez üç temel ilkeye dayandırılabilir. Birincisi, uzun süreli bakıma erişim hakkı açık biçimde tanınmalı; bakım ihtiyacının karşılanması bireyin gelirine, aile varlıklarına ya da piyasadaki satın alma gücüne bırakılmamalıdır (Taylor ve diğerleri, 2025: 425). Bu ilke, bakım hakkını koşulsuz kılan evrensel bir güvence zemini gerektirmektedir. İkincisi, bakımın finansmanı ve düzenlenmesi kamusal kapasiteyi güçlendirmeye yönelik bir yaklaşımla tasarlanmalı; hizmet kalitesi, çalışma koşulları ve coğrafi eşitlik merkezi ölçütler olarak benimsenmeli, piyasalaşma baskısının neden olduğu parçalanmanın önüne geçilmelidir (Gatome-Munyua ve diğerleri, 2025: 6). Üçüncüsü, bakım politikaları yaşlı bireyi pasif bir bakım alıcısı değil; tercihleri, kişisel ilişkileri ve özerkliği olan hak sahibi bir özne olarak merkeze almalıdır (European Union Agency for Fundamental Rights, 2018: 9). DSÖ'nün kişi-merkezli bakım ve katılımcı yönetim vurgusu da bu nedenle önem taşımaktadır (WHO, 2015: 187). Bu ilkeler politika tasarımı somut önceliklere karşılık gelmektedir. Her şeyden önce, uzun süreli bakımın, sağlık sistemi ile sosyal koruma sistemi arasında muğlak bir alan olmaktan çıkarılması gerekir. Pek çok ülkede bakım sorumluluğu sağlık bakanlıkları, yerel yönetimler ve özel sağlayıcılar arasında bölünmüş olduğundan hem hak sahipliği bulanıklaşmakta hem de coğrafi ve sınıfsal erişim farklılaşmaktadır (Sumah ve diğerleri, 2016: 1190). Kişi-merkezli bir bakım rejimi değerlendirme, yönlendirme, hizmet planlaması ve finansman mekanizmalarının tek bir hak mantığı içinde birbirine eklenmesini zorunlu kılmaktadır. Finansman meselesinde mali sürdürülebilirlik ile sosyal sürdürülebilirlik arasındaki ayrım belirleyicidir. Düşük kamu harcaması görünürde tasarruf sağlıyor gibi görünse de gerçekte maliyeti ailelerin ücretsiz emeğine, bakım çalışanlarının düşük ücretlerine ve yaşlı bireylerin karşılayamadığı cep ödemelerine aktarır. Bu tür bir gizli maliyet transferi, refah devletinin sorumluluğunu azaltmaz yalnızca özel alan içinde görünmez kılar. Maliyet tasarrufu ile bakım kalitesi arasındaki bu ödünleşim, bakım sektörünün piyasalaşmasının ve işgücünün güvencesizleşmesinin en doğrudan kurbanının hem bakım çalışanları hem de bakım alanları olduğunu göstermektedir. Bakım emeğinin değersizleşmesiyle mücadele, uzun süreli bakımın geleceği için hayati önem taşımaktadır. Nitelikli, süreklilik taşıyan ve insana yakışır bakım; ancak güvenceli çalışma koşullarına, yeterli personel kapasitesine, mesleki eğitim olanaklarına ve bu mesleğe saygınlık tanıyan bir kültürel ortama sahip bir işgücüyle mümkündür. Bakım hakkı ile bakım emeği verenlerin hakları arasındaki bu kopmaz ilişkiyi tanımak, sosyal politikanın normatif tutarlılığı için zorunludur. Bu nitelikten yoksun bir yaklaşım, bir yandan bakım hakkını savunurken öte yandan bu hakkı gerçekleştiren emeği değersizleştirmek gibi ciddi bir çelişkiye düşer.

Özetle uzun süreli bakımın yeniden çerçevelenmesi, yaşlılığı toplumsal yaşamın “üretken olmayan” son evresi olarak konumlandırılan anlayışla hesaplaşmayı da gerektirmektedir. Yaşlı bireylerin bilgi ve deneyim birikimi, toplumsal ilişkiler ağı ve kuşaklararası aktarım işlevi, ekonomik ölçütlerle hesaplanamayacak bir toplumsal değer taşımaktadır. Bakım rejimlerinin nihai amacı yaşlı bireyi sisteme yük olmadan hayatta tutmak değil, onun toplumsal bağlarını, kişisel tercihlerini ve onurlu yaşam sürdürebileceği koşulları sağlamaktır. Hak temelli yaklaşımın bu konudaki en önemli katkısı, bakımın amacını verimlilikten ziyade insanca yaşamın kurumsal güvencesinde aramasıdır.

6. Sonuç

Bu çalışma, sosyal yatırım paradigmasının yaşlılıkta uzun süreli bakımın refah devleti içindeki normatif statüsünü ne şekilde yeniden kurduğunu ve bu yeniden kuruluşun hak, toplumsal cinsiyet ve sosyal adalet düzlemlerinde ne tür yapısal sonuçlar ürettiğini eleştirel bir analiz çerçevesinde tartışmıştır.

Çalışmanın vardığı sonuçlar, birbirini dışlamayan fakat analitik olarak ayrıştırılabilir üç temel eksen etrafında görünür hale gelmektedir.

İlk eksen, sosyal yatırım paradigmasının meşruiyet dilinin yaşlılıkta uzun süreli bakım üzerindeki yapısal etkisini ortaya koymaktadır. Çalışma, bu etkinin salt kurumsal bir dışlama değil; önce normatif sınıflandırmada, ardından kaynak tahsisinde ve nihayetinde hak dilinde kendini gösteren katmanlı bir süreç olduğunu göstermiştir. Uzun süreli bakım, ekonomik getiriye dönüştürülemeyen harcamalar olarak sınıflandırıldığında, meşruiyet dilinin çerçevesi dışına düşmekte; en iyi olasılıkta yalnızca başkalarının istihdamına, sağlık sistemine ya da maliyete katkısı üzerinden araçsal biçimde savunulmaktadır. Bu araçsal meşruiyet mantığı ise bakım ihtiyacını hak temelli bir toplumsal talep olmaktan öte ekonomik rasyonalitenin müsaade ettiği ölçüde karşılanacak ikincil bir risk kategorisine indirger.

İkinci eksen, normatif uyumsuzluğun toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerindeki somut etkilerine odaklanmaktadır. Çalışma, Hollanda'nın AWBZ reformu ile bakım sorumluluğunun kamusal olarak eksik üstlenilmesinin üç tür eşitsizlik ürettiğini ortaya koymuştur: Hane içindeki görünmez kadın emeğinin artması, profesyonel bakım sektöründe kadın yoğun ve düşük ücretli istihdamın kalıcılığı ve bakım yükü nedeniyle kadınların birikimli yaşam boyu yoksunluklara maruz kalması. Küresel bakım zincirleri bu analizi uluslararası bir boyuta taşımaktadır. Bakım açığını göçmen kadın emeğiyle kapatan sistemler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yalnızca ulusal değil, küresel hiyerarşiler içinde de yeniden üretmektedir. Sosyal yatırım söyleminin eşitlikçi görünümü ile bakım emeğini yeniden aileleştiren kurumsal pratik arasındaki bu yapısal çelişki, yaklaşımın kendi iç tutarlılığını da sarsmaktadır.

Üçüncü eksen, yeniden çerçevelemenin kavramsal gerekliliklerini ortaya koymaktadır. Çalışma, bakımı salt tüketici bir gider kalemi olarak kodlayan yerleşik anlayışın normatif yetersizliğini göstermenin ötesinde, sosyal altyapı kavramını hak temelli yaklaşımla birleştiren bütünleşik bir sentez önermektedir. Bu sentez, bakım yatırımlarının istihdam, sağlık sistemi ve toplumsal dışlanma üzerindeki çarpan etkilerini görünür kılmayı; ancak bu ekonomik verileri bakım hakkının gerekçesi değil tamamlayıcısı olarak konumlandırmayı gerektirir. Bakımın hak olarak güvence altına alınması, bakım emeğinin değersizleşmesiyle mücadele ve kişi merkezli hizmet planlamasına geçiş bu sentezin birbirinden koparılamaz boyutlarıdır.

Son kertede, yaşanan toplumlarda demokratik refah devletinin asli sınavı, bireylerin ekonomik katkılarından, üretkenlik kapasitelerinden ya da piyasa içindeki konumlarından bağımsız olarak herkes için onurlu yaşlanma ve nitelikli bakım hakkını güvence altına alıp alamadığıdır. Bu sınavın aşılması, münferit politika düzeltmeleriyle değil; bakımın kamusal sorumluluk alanını, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü ve sosyal hakların kurumsal mimarisini birlikte dönüştüren bütünlüklü bir yeniden kuruluşla mümkündür. Sosyal bilimlerin görevi de tam bu noktada, söz konusu yeniden kuruluşun kavramsal temellerini, normatif tutarlılığını ve kurumsal olanaklarını eleştirel biçimde tartışmayı sürdürmektir.

Kaynakça

- Akkan, B. (2017). The politics of care in Turkey: Sacred familialism in a changing political context. *Social Politics*, 25(1), 72–91.
- Alders, P., & Schut, F. T. (2022). Strategic cost-shifting in long-term care: Evidence from the Netherlands. *Health Policy*, 126(1), 43–48.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2022). Gender inequality, the welfare state, disability, and distorted commodification of care in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 66, 61–87.
- Balqis-Ali, N. Z., Jawahir, S., Chan, Y. M., Lim, A. W., Azlan, U. W., Shaffie, S. S. M., Fun, W. H., & Lee, S. W. H. (2024). The impact of long-term care interventions on healthcare utilisation among older

persons: A scoping review of reviews. *BMC Geriatrics*, 24(1), 484. <https://doi.org/10.1186/s12877-024-05097-9>

Cantillon, B. (2011). The paradox of the social investment state: Growth, employment and poverty in the Lisbon era. *Journal of European Social Policy*, 21(5), 432–449.

Cantillon, B., & Van Lancker, W. (2013). Three shortcomings of the social investment perspective. *Social Policy and Society*, 12(4), 553–564.

Cylus, J., Wharton, G., Carrino, L., Ilinca, S., Huber, M., & Barber, S. L. (Eds.). (2025). *The care dividend: Why and how countries should invest in long-term care*. Cambridge University Press.

Daly, M. (2005). The male breadwinner model in theory and practice. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 12(1), 1–29.

Daly, M. (2011). What adult worker model? A critical look at recent social policy reform in Europe from a gender and family perspective. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 18(1), 1–23. <https://doi.org/10.1093/sp/jxr002>

Daly, M., & Lewis, J. (2000). The concept of social care and the analysis of contemporary welfare states. *The British Journal of Sociology*, 51(2), 281–298.

Drożdżak, Z., Melchiorre, M. G., Perek-Białas, J., Principi, A., & Lamura, G. (2013). Ageing and long-term care in Poland and Italy: A comparative analysis. Rune Ervik, Tord Skogedal Lindén (Eds). In *The making of aging policy: Theory and practice in Europe* (pp. 205–230). Edward Elgar.

Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Polity Press.

Esping-Andersen, G. (2009). *The incomplete revolution: Adapting to women's new roles*. Polity Press.

Esping-Andersen, G., Gallie, D., Hemerijck, A., & Myles, J. (2002). *Why we need a new welfare state*. Oxford University Press.

European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. (2021). *Long-term care report: Trends, challenges and opportunities in an ageing society. Volume II, Country profiles*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2767/183997>

European Union Agency for Fundamental Rights. (2018). *Fundamental rights report 2018*. Publications Office of the European Union. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-fundamental-rights-report-2018_en.pdf

Folbre, N. (2001). *The invisible heart: Economics and family values*. The New Press.

Foster, L., & Walker, A. (2021). Active ageing across the life course: Towards a comprehensive approach to prevention. *BioMed Research International*, 2021, 6650414. <https://doi.org/10.1155/2021/6650414>

Fraser, N. (2016). Contradictions of capital and care. *New Left Review*, 100, 99–117.

Garritzmann, J., Häusermann, S., & Palier, B. (2025). Social investment—A (mis)leading paradigm? Why we need to distinguish different types of social investments. *Acta Sociologica*, 68(4), 586–589.

Gatome-Munyua, A., Sparkes, S., Mtei, G., Sabignoso, M., Soewondo, P., Yameogo, P., Hanson, K., & Cashin, C. (2025). Reducing fragmentation of primary healthcare financing for more equitable, people-centred primary healthcare. *BMJ Global Health*, 10(1), e015088. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2024-015088>

Giddens, A. (1998). *The third way: The renewal of social democracy*. Polity Press.

Goijaerts, J. (2022). Ambiguous policy paradigms in the Dutch welfare state: A gender-blind mix of social investment and conservative care. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 29(4), 1403–1424.

Gökbayrak, Ş. (2009). Refah devletinin dönüşümü ve bakım hizmetlerinin görünmez emekçileri göçmen kadınlar. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 55–82.

Hekimler, A. (2015). Federal Almanya’da sosyal bakım sigortasının temel esasları: Türkiye için gözlemler. *Çalışma ve Toplum*, 1(44), 45–76.

Hemerijck, A. (2018). Social investment as a policy paradigm. *Journal of European Public Policy*, 25(6), 810–827. <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1401111>

Holland, S. K., Evered, S. R., & Center, B. A. (2014). Long-term care benefits may reduce end-of-life medical care costs. *Population Health Management*, 17(6), 332–339. <https://doi.org/10.1089/pop.2013.0116>

Ikegami, N. (2019). Financing long-term care: Lessons from Japan. *International Journal of Health Policy and Management*, 8(8), 462.

International Labour Organization. (2024). The impact of care responsibilities on women’s labour force participation (GEDI-STAT brief). https://www.ilo.org/sites/default/files/2024-10/GEDI-STAT%20brief_formatted_28.10.24_final.pdf

International Trade Union Confederation. (2022). Putting the care economy in place: Trade unions in action around the world. https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/care_economy_en.pdf

Katz, S., Ford, A. B., Moskowitz, R. W., Jackson, B. A., & Jaffe, M. W. (1963). The index of ADL: A standardized measure of biological and psychosocial function. *JAMA*, 185(12), 914–919. <https://doi.org/10.1001/jama.1963.03060120024016>

Lewis, J. (1992). Gender and the development of welfare regimes. *Journal of European Social Policy*, 2(3), 159–173.

Lista, A. J., de Pinho, L. G., Correia, T., Afonso, C., Cardoso, I., & Fonseca, C. (2025). Psychosocial and rehabilitation interventions and health gains in older persons in long-term care: A systematic review. *International Journal of Nursing Studies*, 172, 105219. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2025.105219>

Maarse, J. H., & Jeurissen, P. P. (2016). The policy and politics of the 2015 long-term care reform in the Netherlands. *Health Policy*, 120(3), 241–245.

Marshall, T. H., & Bottomore, T. (2006). *Yurttaşlık ve toplumsal sınıflar* (A. Kaya, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Martinez-Lacoba, R., Pardo-Garcia, I., & Escribano-Sotos, F. (2021). Aging, dependence, and long-term care: A systematic review of employment creation. *Inquiry: A Journal of Medical Care Organization, Provision and Financing*, 58. <https://doi.org/10.1177/00469580211062426>

Morel, N., Palier, B., & Palme, J. (2012). *Towards a social investment welfare state? Ideas, policies and challenges*. Policy Press.

Myles, J. (1990). States, labor markets, and life cycles. R. Friedland & A. F. Robertson (Eds.), *In Beyond the marketplace* (pp. 271–300). Routledge.

Nolan, B. (2013). What use is ‘social investment’? *Journal of European Social Policy*, 23(5), 459–468.

OECD. (2020). *Spending on long-term care*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/e1f00970-en>

OECD. (2024). *Is care affordable for older people? In Affordability of long-term care systems in times of rapid population ageing*. OECD Publishing.

Pan American Health Organization, & International Labour Organization. (2026). Long-term care providers: The roles, rights, and needs of paid and unpaid caregivers (Long-Term Care in the Americas: Policy Briefs No. 2). <https://doi.org/10.37774/9789275131510>

Rhee, J. C., Done, N., & Anderson, G. F. (2015). Considering long-term care insurance for middle-income countries: Comparing South Korea with Japan and Germany. *Health Policy*, 119(10), 1319–1329.

Saraceno, C. (2017). Family relationships and gender equality in the social investment discourse: An overly reductive view? Anton Hemerijck (Ed.), In *The uses of social investment* (pp. 59–65). Oxford University Press.

Sumah, A. M., Baatiema, L., & Abimbola, S. (2016). The impacts of decentralisation on health-related equity: A systematic review of the evidence. *Health Policy*, 120(10), 1183–1192.

Taylor, D., Vseteckova, J., & Wainwright, J. (2025). Care, poverty and inequalities. *International Journal of Care and Caring*, 9(3), 425–433.

Tronto, J. C. (1998). An ethic of care. *Generations: Journal of the American Society on Aging*, 22(3), 15–20.

Tronto, J. C. (2013). Democratic caring. In *Caring democracy: Markets, equality, and justice* (pp. 139–168). New York University Press. <https://doi.org/10.18574/nyu/9780814770450.003.0011>

United Nations. (1991). United Nations principles for older persons (General Assembly Resolution 46/91).

United Nations, Department of Economic and Social Affairs. (2023). *World Social Report 2023: Leaving no one behind in an ageing world*.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2024). *World population prospects 2024: Ten key messages*. https://population.un.org/wpp/assets/Files/WPP2024_Key-Messages.pdf

Van Hooren, F. (2012). Varieties of migrant care work: Comparing patterns of migrant labour in social care. *Journal of European Social Policy*, 22(2), 133–147.

Van Hooren, F., & Ledoux, C. (2023). The limits of social investment and the resilience of long-term care. *European Journal of Social Security*, 25(2), 196–216.

Williams, F. (2010). Migration and care: Themes, concepts and challenges. *Social Policy and Society*, 9(3), 385–396. <https://doi.org/10.1017/S1474746410000102>

World Health Organization. (2015). *World report on ageing and health*. WHO Press. <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/5174879e-b0dc-43fc-b3a8-b1db31c51d4c/content>